

Den Haag krijgt maar geen genoeg van sturen en betuttelen

Posted on 8 april 2023 by Bina Ayar

De overheid moet terughoudend zijn met burgerbeïnvloeding via het belastingstelsel, stelt het Centraal Planbureau (CPB) in een recente publicatie. Sturen op gedrag via belastingen is een beproefde methode, maar is volgens het CPB lang niet altijd effectief.

Hoe dit advies het belastingbeleid beïnvloedt is nog afwachten. Voorlopig gaan de belastingen op frisdranken (inclusief haveremelk) omhoog en blijft btw-verlaging op groente en fruit uit. Van terughoudendheid is in andere vormen van gedragssturing evenmin sprake; goed gedrag is onder politici van links tot rechts een geliefd stokpaardje. De neveneffecten daarvan zijn voor de burgers.

Er zijn twee zekerheden in het leven: de dood en belastingen, zo wil de gevleugelde uitspraak van de Amerikaanse staatsman Benjamin Franklin. Hoewel belastingen zijn bedoeld om de overheidsuitgaven te financieren worden sinds jaar en dag accijns, heffingskortingen en aftrekposten ingezet om bepaald gedrag te ontmoedigen of te stimuleren.

Volgens het Centraal Planbureau moet de overheid terughoudend en zorgvuldig omgaan met deze burgerbeïnvloeding. Uit een analyse van eerder ingezette instrumenten als een heffing op niet-alcoholische dranken om frisdrankgebruik terug te dringen, blijkt dat zulke maatregelen niet altijd effectief zijn, of onbedoelde neveneffecten hebben.

Zo steeg vanwege de heffing op niet-alcoholische dranken de prijs van mineraalwater het meest, terwijl dat de gezondste drank is. Andere onvoorziene gedragseffecten zijn bijvoorbeeld burgers die om hoge brandstofaccijns te vermijden over de grens gaan tanken.

Je weet niet hoe maatregelen uitpakken

De omvang van bedoelde en onbedoelde gedragsreacties zijn vooraf vaak moeilijk in te schatten, [concludeert het CPB](#) dat wil bewerkstellingen dat belastinginstrumenten vooraf worden getoetst op doeltreffendheid en doelmatigheid.

De verbruiksbelasting op mineraalwater wordt in 2024 afgeschaft. Tegelijkertijd gaat de belasting op andere frisdranken met 196 % omhoog. Onder 'limonades' vallen ook vruchtensappen, light dranken zonder suiker, alcoholvrij bier en opvallend genoeg ook havermelk en andere bij vegetariërs populaire plantaardige melkdranken.

De naderende verhoging van de belasting op frisdranken levert de staat jaarlijks 300 miljoen euro op. Daarnaast hoopt het kabinet dat mensen door de belastingverhoging gezonder gaan leven. 'Bijvoorbeeld door te kiezen voor water in plaats van frisdrank.'

Groente of fruit?

Via belastingverlaging 'gezond gedrag' stimuleren ligt dan weer ingewikkelder. Het plan voor een btw-nultarief voor groenten en fruit is volgens het onderzoek hiernaar praktisch onuitvoerbaar voor de belastingdienst en levert beperkte gezondheidswinst op. Volgens de onderzoekers zijn er betere manieren om een gezonde leefstijl te promoten. Naast subsidies, wordt gedacht aan 'een invoering van een suikertaks, het weghalen van snoepautomaten op scholen of het aan banden leggen van reclame voor ongezonde producten.'

Betutteling in plaats van belastingverlaging is bovendien minder kostbaar. De inkomstenvermindering voor de staat door afschaffing van de btw op groenten en fruit bedragen – afhankelijk van de gekozen variant – tussen de 550 en 950 miljoen euro.

Bij andere vormen van gedragsbeïnvloeding ontbreekt ook terughoudendheid of zorgvuldigheid. Een 'rijksbreed' netwerk van gedragsexperts- *het Behavioral Insights Network Nederland*- ondersteunt sinds 2014 alle overheidsdepartementen bij het uitvoeren van gedragsprojecten. Vooral tijdens de coronacrisis was goed gedrag onder aanvoering van onder meer de Corona Gedragsunit van het RIVM een speerpunt in de strijd tegen het virus.

Angst aanwakkeren

Naast gedragsregulering via vrijheidsbeperkende wetten en regels speelden communicatietechnieken daarbij een grote rol. Zoals het aanwakkeren van angst of het benadrukken van volgbaar gedrag als de sociale norm, inclusief het letterlijk buiten de samenleving plaatsen van dissidenten via een digitale coronapas.

Ook in andere dossiers is individuele gedragsverandering onder politici een geliefd stokpaardje. Bijvoorbeeld als het gaat om klimaatbeleid. Zo wees Europees klimaatcommissaris Frans Timmermans vorig jaar in *Buitenhof* erop dat we 'heel diep' in de klimaatcrisis zitten maar dat die crisis kán worden opgelost ['als we ons gedrag veranderen'](#).

Timmermans deed zijn uitspraak nadat conservator Hanneke Mantel een nieuwsfoto liet zien. Daarop stond een Californische vrouw die met een tuinslang de schade van de bosbranden aan haar huis probeerde te beperken. Omdat zij in haar tuin ook een barbecue had staan, 'terwijl de vleesindustrie de grootste veroorzaker van klimaatverandering is', stond de foto volgens haar symbool voor de wanhoop waartoe te weinig maatregelen leiden.

Bijwerkingen

Dat niet alleen klimaatalarmisten schermen met goed gedrag, bleek toen Caroline van der Plas van de BoerBurgerBeweging dit jaar in hetzelfde tv-programma – zonder verplichtingen op te willen leggen – pleitte voor meer aandacht voor consumentengedrag. Volgens haar ontbreekt de rol van de consument in discussies

over klimaatverandering. 'Iedereen zou op zijn eigen manier naar zijn consumptiegedrag moeten kijken. Moeten we voor een tientje naar Barcelona willen vliegen of hebben we al die prularia uit China nodig?'

De focus op goed gedrag is niet zonder bijwerkingen. De burger voelt dat niet alleen in zijn portemonnee. [Aangeprate angst](#) leidt tot blikvernaauwing, dat geldt ook voor aangewakkerde polarisatie.

Wie durft er nog kritische vragen te stellen binnen zijn eigen groep? Timmermansfans zullen niet reppen over de gevolgen van biomassa voor het klimaat. In het 'BBB-kamp' blijft het dan weer stil over de minder florissante kanten van de bio-industrie.

'Welke beleidsinstrumenten beleidsmakers kiezen, hangt af van het gedeelde mensbeeld en aannames over hoe het gedrag is te sturen in de richting van het beleidsdoel' schrijft het Sociaal en Cultureel Planbureau in een essay over mensbeelden bij beleid. Onbewuste mensbeelden ofwel veronderstellingen over hoe mensen (zouden moeten) zijn, leiden vaak tot een oversimplificatie van complexe situaties schrijven de auteurs die pleiten voor meer reflectie op de eigen mensbeelden bij beleidsmakers; om te komen tot beleid dat recht doet aan de pluriformiteit van de Nederlandse burgers.

Hoe minder hoe beter

Burgerbeïnvloeding is van alle tijden. Het wijdverspreide geloof in 'goed gedrag' als antwoord op alles vraagt ook om bredere bewustwording over de bijwerkingen van beïnvloeding. Vooralsnog is er nauwelijks discussie over de grenzen of gevaren van grootschalige gedragssturing. Zoals controlezucht en conformisme.

In een tijd waarin overheid en bedrijven mede dankzij digitalisering dwingender kunnen sturen – denk aan een digitale euro of toezichtdrones – is een beetje minder gedragssturing geen overbodige luxe. Want wat staatsman Winston Churchill over belastingen zei, geldt waarschijnlijk net zo goed voor beïnvloeding: 'Belastingen zijn een kwaad, een noodzakelijk kwaad, maar nog steeds een kwaad, en hoe minder wij ervan hebben, hoe beter'.

Van [Bina Ayar](#) verschijnt op 11 mei 2023 het boek **'De Maakbare Mens'**. Geïnteresseerde media kunnen zich voor recensie-exemplaren en interviews

WYNIA'S WEEK

melden via info@blauwburgwal.nl.

Wynia's Week verschijnt 104 keer per jaar met even onafhankelijke als broodnodige berichtgeving. De donateurs maken dat mogelijk. [Doet u mee?](#) Hartelijk dank!